

ตำนานไวฑูรย์ในบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส.

น.ม.ส. มิเพียงแต่จะทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านการใช้ภาษาเท่านั้น ในด้าน
ตำนานไวฑูรย์ พระองค์ก็มีไคทรงเป็นรองกวีผู้ใด ไม่ว่าจะเป็นบทพระนิพนธ์ประเภทร้อยแก้ว
หรือร้อยกรอง ตำนานไวฑูรย์ของพระองค์พิสดายอยู่เสมอ แม้เวลาที่ทรงนิพนธ์เรื่องทาง ๆ
ไวจะฉวยเจตนาอันเป็นสืบ ๆ ไป แล้วยกตาม สิ่งที่สำคัญก็คือผู้อ่านไม่รู้ศึกเมื่อบทพระนิพนธ์
เพราะตำนานไวฑูรย์ของพระองค์แปลกและใหม่ไม่ซ้ำกับของกวีรุ่นก่อน ๆ ทรงมีลักษณะบาง
สิ่งบางอย่างที่เป็นของพระองค์เอง ถึงผู้เขียนจะไคกล่าวถึงตำนานไวฑูรย์ของ น.ม.ส. ตาม
หัวข้อดังต่อไปนี้

4.1 อารมณีน

ผู้อ่านบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. จะเห็นไคว่า น.ม.ส. ทรงมีพระอารมณ์อันอยู่
มาก พระอารมณ์อันเหล่านี้ปรากฏทั้งในบทพระนิพนธ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง รอบไคที่ทรง
เห็นสุขควรจะแทรกตำนานขบขันไวไคก็ตรงแทรกไว ทำให้ผู้อ่านขบขันไคหาวิธีด้วยกัน
ความขบขันเหล่านี้บางครั้งก็เป็นด้านการใช้ภาษา บางครั้งก็เป็นด้านเนื้อเรื่อง ผู้เขียนจะยก
ตัวอย่างจากบทพระนิพนธ์ของ พระองค์ไคถึงถึงพระอารมณ์อันขององค์ผู้นิพนธ์ดังต่อไปนี้

- ตัวอย่างที่ ๑ จากบทสนทนาในบทพระนิพนธ์เรื่อง 'ชาบกรุง' ดังนี้หนึ่งว่า
ก. ...เล่าถึงวานรหรือ	หรือว่าต้อเจิงประวิง
...นึกหน้าปลาต้อเจิง	ลึงถายไวไควาริา ¹
ข. ...ไคไคความป่วยเจ็บ	ผาแลวเยี่ยมพอเยี่ยมยา
เร็วเรียกปลาหมอมา	ไคช่วยผาปลาไคตั้นา ²

1 กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ชาบกรุง หน้า ๓1
2 เรื่องเดียวกับ หน้า 32

ภาพยเหตุเรือเป็นคำประพันธ์ที่ขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แต่เดิมนั้น เมื่อกล่าวจะแต่งมโหรี ก็จะต้องเอาแต่ละชนิดแล้วพรรณนาเปรียบเทียบถึงความงามของสตรี เช่น ภาพยเหตุเรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ตอนชมปลา ว่า

เน้ออออ่อนแอชอ	เน้อนองฤาออทั้งกาย
ใครทองของจิตชชาย	ไม่วายนี้กตริกตริงทรวง
ปลาเชื้อเห็ดวักคา	เดือมแหวนกวาปลาทั้งปวง
เหมือนตาสุศากวง	ดูแหลมคำเจ้าเสวกรม ¹

ภาพยเหตุเรือของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ชมปลาว่า

กูเราเขายวนวิชาค	คิดถึงมิตรจิตพิศัย
เราอุคพิศมัย	เราทั้งสองครองคู่กัน
เน้ออออ่อนแอชอ	ฤาเปรียบเนื้องนางสวรรค์
แหวนจันทร์ชอนวอจันทร์	ไม่นวลเท่าเจ้านวลแข ²

ภาพยเหตุเรือของ บ.ม.ส. ที่ยกมาในข้อ ก. และ ข. นั้น ผู้อ่านจะเห็นว่าเข้าใจได้ตรงตามแบบที่เคยปฏิบัติกันแต่ก่อนมา เพราะแทนที่จะทรงพรรณนาในเชิงชมโฉมเปรียบเทียบ กลับทรงใส่อารมณ์ที่นัยทรกลงไป คือแทนที่จะนำชื่อปลาพรรณนาเปรียบกับนาง ก็ทรงเลือกพรรณนาปลาที่มีชื่อที่อาจจะทรงตีความหมายชื่อปลานั้น ๆ ไปในแง่ชมชั้ได้

ในตัวอย่าง ก. เมื่อทรงพรรณนาถึงปลาถึง ก็ทรงพรรณนาไว้ในแง่สงสัยว่า ปลาตัวนั้นอปลิงหรืออย่างไร หรือเพียงแต่ชื่อพ้องกันเท่านั้น และเมื่อทรงพรรณนาถึงปลาซึ่งก็ทรงมีจินตนาการว่า เหตุพิศช เช่นนั้นคงเป็นปลาที่เกิดจากมูลของฉิ่งที่ตกลงน้ำแล้วกลายเป็นปลา

¹ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ "ภาพยเหตุเรือ" ประชุมภาพยเหตุเรือ หน้า 4

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "ภาพยเหตุเรือ" ประชุมภาพยเหตุเรือ

ในตัวอย่าง ๒. น.ม.ส. ทรงนำชื่อปลา 2 ชนิด คือปลาหมอและปลาไส้ตันมาพรรณนาให้เกิดความขบขัน คือทรงยกไปถึงโรคอย่างหนึ่งที่ว่า โรคไส้ตัน โรคนี้รักษาด้วยการผ่าตัด และผู้ผ่าตัดคือ นายแพทย์หรือหมอ ดังนั้น เมื่อชื่อโรคกับชื่อผู้รักษาโรคมารวมกันชื่อปลาทั้ง 2 ชนิดก็กล่าวอย่างนี้ พระองค์จึงทรงพรรณนาไปทำนองว่า ปลาไส้ตันนั้นจะต้องได้รับการผ่าตัดจากปลาหมอ การที่พระองค์ทรงตีความหมายชื่อปลาไปทำนองดังกล่าวนี้เอง ทำให้แตกต่างกับกวีผู้อื่น แสดงถึงว่าทรงเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มด้วย

ตัวอย่างที่ 2 จากบทพระนิพนธ์เรื่อง กนกนคร ตอน น.ม.ส. ทรงพรรณนาถึงปัญหาประณามว่าเครงในการบำเพ็ญพระโศก

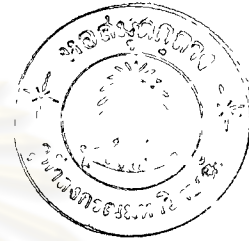
หมวดเขตทอเข้าไปบน	ปลิวไปใบหมอนหิน
ผมขาวยาวเพื่อยเลียดิน	บุษิทรทอนไหว้จกาย
กึ่งกาเพศหญิงวิ่งหนี	บนตัวผู้มีอนทาส
กึ่งกาเพศชายไลกราย	เรารายตัวหญิงวิ่งล่อ
คายนสอดแคแนบึง	มันวิ่งบนทาสอด ๆ
ฉาดเข่งดาพลั้งรังรอ	เหมือนควักไว้ในคิ

กลอนบทนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สังเกตเห็นว่า น.ม.ส. ทรงมีพระอารมณ์ขันเสมอปรกติข้อความกลอนนี้ถ้อยคำบรรยายว่า ภูษินังไม่ไหวถึง ไม่เอาใจใส่กับสิ่งภายนอกใด ๆ แม้วาผมและหมวดเขตราของทนต์จะยาวจนเลื้อยไปตามดินแล้วก็ตาม หรือแมกระทั่งมีสัตว์วิ่งบนกายก็ยังไม่สนใจ แบบนี้ผู้อ่านย่อมไม่เกิดอารมณ์ขันแต่อย่างใดเพราะเป็นเรื่องธรรมดา ๆ กลอนบทนี้ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เห็นชั้น (๒) แง่ควบกับคือ ในแง่แรก เพราะเหตุว่า น.ม.ส. ทรงพรรณนาโดยใส่รายละเอียดลงไปบอกชนิด บอกเพศ ของสัตว์ที่วิ่งเล่นบนกายของภูษิน เมื่ออ่านแล้วผู้อ่านจะเกิดจินตนาการไปได้ไกลว่า กึ่งกาเหล่านั้นก็มีลักษณะอาการคล้ายคลึงกับคนเราที่การเล่นสนุกสนานตามธรรมดาของหนุ่มสาว ใบคิกแกหนึ่งทีก่อให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้อ่านคือ

ความขัดแย้งกันระหว่างฤกษ์กับกัณฑ์ ซึ่งเปรียบโลกกับสิ่งไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิต ฤกษ์ไม่มีความรู้สึกอะไรเลยในขณะที่กัณฑ์กำลังวิ่งเล่น เมา เกิดกันอย่างสนุกสนานบนกายของคน

ตัวอย่างที่ 3 ถัดจากผสมผสานชุดที่ 3

ส่งสารคำ "ทำการ" มานานแล้ว
 คุไม่แคววตาไปในหนังสือ
 มันถูกใจหลายอย่างไม่วางมือ
 แต่ละมือตราตรากยากเต็มที
 ตำรวจเห็นโจรหาญ "ทำการจับ"
 โจรมันกลับวิ่งทยาน "ทำการหนี"
 "ทำการป่วย" เป็นลบลมพอดี
 "ทำการชี้" จึงหมายว่าตายเอยา¹

น.ม.ส. ทรงนิพนธ์กอนสุภาพบทสนั้น เพราะทรงต้องการจะทวงถึงผู้ชอมใจคำ
 พุ่มเพื่อย แด่ยูอานมิเพียงแต่จะได้รับประโยชน์ในแง่ข้อคิดเห็นเท่านั้น ยังได้รับความขยขัน
 อีกด้วย วิธีสอนของพระองค์แปลกจากปรกติ ทำให้ยูอานจำใจตายเพราะถยคำสนุกขมขัน
 เมื่อยูอานจะใช้คำว่า "ทำการ" ก็มักจะนึกถึงบทกลอนนี้เสมอ กลอนบทนั้นახยขันทั้งในคาน
 เนื้อความและภาษาที่ทรงใช้ ในคานเนื้อความแม้จะเป็นเรื่องธรรมดา ๆ คือทรงกล่าววว่า
 ทรงส่งสารคำ "ทำการ" มานานแล้วเพราะถูกใจมากในภาษาไทยโดยที่บางครั้งก็ไม่จำเป็น
 เลย เช่น ทำการจับ ทำการหนี ทำการป่วย ทำการชี้ แต่เหตุที่ขอความตอนนี้น่าขันก็เพราะ
 ว่า ตัวอย่างคำที่ทรงยกขึ้นมาใช้คู่กับคำ "ทำการ" ช่วยทำให้เนื้อความดำเนินไปตามลำดับ
 คือ ตำรวจพอเห็นโจรก็กล้าทรงเมาทำการจับ ฝ่ายโจรเมื่อเห็นตำรวจทรงเข้าจับกุมก็
 ทำการหนี แต่ในทันทีทันใดเห็นเองโจรเกิดทำการป่วยอย่างกระทันหันขึ้นมา คือเป็นลมลมลง
 และในที่สุดก็ทำการชี้ ไป ตัวอย่างที่ น.ม.ส. ทรงยกขึ้นมานี้จะเห็นได้ว่าเกินความเป็น
 จริงไป คือทำการจับ ทำการหนี นี้บางครั้งก็คงมีคนใช้มากเหมือนกันในเรื่องที่เป็นวิชาการ

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาสงกรณ] ผสมผสานชุดที่ 3 หน้า 58 "หนังสือและคำพูด"

แต่ทำการป่วยและทำการขึ้นนั้น ยังไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ใดใช้ เป็นภาษาพูดหรือเป็นภาษาหนังสือ
 ถ้าจะใช้ก็มักใช้เพียงเพื่อล้อเลียนผู้ใช้คำ "ทำการ" นำหน้าคำกริยาโดยไม่ว่าเป็นเท่านั้น,
 อีกประการหนึ่งการที่กรอนบถนี้ทำให้ผู้อ่านขบขันเพราะว่า น.ม.ส. ทรงนำสำนวนโวหารที่
 เป็นของภาษาพูดมาใช้ในภาษาเขียน คำ "ขึ้น" เป็นคำจีน หมายความว่า "ตาย" คนจีนใช้
 คำนี้เป็นปกติ แต่คนไทยนำมาพูดบางจะรู้สึกขบขัน เพราะถ้าจะพูดอย่างปกติว่าใครคน
 หนึ่งตาย ก็ใช้คำว่า ตาย ถึงแก่กรรม ฯลฯ แต่ถาผู้พูดบางจะพูดเล่นหรือล้อว่าใครคนหนึ่งคน
 ใดตายหรือลำบากจนจะตายก็อาจพูดว่า "เธอจะขึ้น" เป็นต้น นั่นคือนำคำจีนมาพูดเล่น
 เท่านั้น

ตัวอย่างที่ 4 คัดจากเรื่อง "กัมโศกรามเกียรติ์" ในหนังสือประมวณิทานของ น.ม.ส.
 ตอนหลังจากที่พาลีทำใหญ่เวหาพระสุเมรุตั้งตรงได้แล้ว พระอิศวรก็ประทานนางหนึ่งให้ เป็นรางวัล
 ความดีความชอบ เมื่อใดนางแล้ว พาลีก็พูดว่า น.ม.ส. ทรงเป็นโคลงสี่สุภาพไว้ว่า

ขุนกระบี่นวมยงเกลา	กราบजू หานนา
อุมมุชเนาพรวงษา	ทะเลเกาะ
ลุนิลกะดาดดา	ลีเลือน ดงเอย
ปกอบประโอบโอบเจา	พุดจอบประจอบประแจ
โอบองคอรอุณอม	จุมพิต
ความรักดวงจิตจิต	พิเศวง
นางสนองวาทรงกิด	เลี้ยงแน แดวฤา
ทนายจะทิ้งเทงเทง	ลูกเตาตาปรอย ¹

โคลงสี่สุภาพ 2 บทนี้เป็นขบขันระหว่างขุนกระบี่กับนางที่ขุนกระบี่ได้รับประทาน
 จากพระอิศวร ปกติวรรณคดีไทยขบขันมักเป็นบทที่ผู้เขียนจะแสดงฝีมือการแต่งอย่างเต็มที่

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] ประมวลนิทานของ น.ม.ส. (พระนคร :
 คลังวิทยา 2504) หน้า 61 "นิทานกัมโศกรามเกียรติ์"

ใช้ภาษาที่ไพเราะซาบซึ้ง มีบทคัดพอต่อวาทัน เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์เคลิ้มไปในความรัก เหมือนที่กวีต้องการ ดังผู้เขียนจะถักข่ความก่อนตอนนางเกี่ยวนางเบญจกาย ขณะนางไปส่งกรุงลงกาตามพระราชบัญชาของพระราม จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง รามเกียรติ์ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ว่า

ทรงเวียงดวงสมร
แสนรักพี่รักอรทัย
ความจริงไม่วอดวงเงา
อันแสนสมบัติในลงกา
เราสองก็จะครองกันเป็นสุข
ว่ากลางคว่าไขว่ไปในที่
เมื่อวัน
ไถ่กรคอนคมนัยนา
เหตุว่าเป็นหญิงมาอยู่เดี่ยว
นอญจิตต์เพียงชีวิตจะมรรคัย

เจางามงอนผู้ยอกพิศมัย
ว่าไยฉะนี้ก็ลยา
บุพเพเวาแวงนอยเสนา
จะไถ่แก้บิควาซงเทวี
แสนสนุกภินนย์เกษมศรี
นุญกระบี่หยอกเย้ากัลยา
นวดนางเบญจกายเสนา
อนิจจาชมเหงไมเกรงใจ
ทางเปลี่ยวไม่ว่าอะไรไค้
ว่าอาจผลักไสไผไค้¹

เมื่อเปรียบเทียบบทกลอนที่ปรากฏในโคลง 2 บท ของ น.ม.ศ. แล้วจะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกัน คือฝ่ายชายฝากรักหญิงและหญิงตัดพอชาย แลผู้อ่านจะเกิดอารมณ์คนละชนิด คืออารมณ์รักรามซึ่งไปกับบทรักและอารมณ์ขัน น.ม.ศ. ทรงนิพนธ์เรื่องกวีสุกรมเกียรติ์เป็นนิทานเพื่อล้อเลียนเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนวันที่ทรงใช้จึงเลือกแบบกลกเทศแบบอ่อนหวาน

โคลงบทแรกตอนที่เขียนวิษณวนิพนธ์เห็นว่ากลกขบขันคือ "ปลอมประโลมโงมเจ้าพุกจอกประจอกประแจ" ตอนที่เขียนท่อนหนึ่งที่ขุนกระบี่อุ้มนางไปถึงภูเขานิดกะลาแล้วก็เหาะลง

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รามเกียรติ์ (พระนคร : กิจปา
บรรณาการ 2510) เล่ม 1 หน้า 1045 - 1046

หญิงบางพวกก็เคยเชื่อว่า พระยุพราชโปรดนางฉิวเนื้อเหลือง บางที่เป็นโรคคิพิการ ก็ยื่นคิ้วคิ้วโดยจนโรคกำเริบตายลงไปกับที่ บางนางโรคไม่หนักหรือจะเป็นด้วยเหตุอะไร ก็แล้วแต่แพทย์จะช่วยอธิบาย ทรพีโคชาวคึกก็เกิดธรรมเนียมในใจจนตายโรค แต่เมื่อโรคหมดไปแล้ว ความมีฉิวเหลืองก็หมดไปด้วย ความสิ้นโรคกลับเป็นเครื่องให้ทุกข์ใหญ่ กล่าวกันว่าบางคนตายเพราะตายโรคก็มี¹

ข้อความตอนที่กล่าวข้างบนนี้ ความซับซ้อนแยกอธิบายได้ 2 ตอนด้วยกัน คือตอนแรก คนเป็นโรคคิพิการ หมอโคหรวมาว่าพระยุพราชโปรดหญิงฉิวเหลืองก็ดีใจ เพราะการที่ตนเป็นโรคคิพิการทำให้ฉิวเหลืองยอมเป็นที่โปรดปรานของพระองค์ แต่เนื่องจากที่ใจมากเกินไป โรคคิพิการที่เป็นอยู่มากก็มีอาการกำเริบขึ้นถึงกับตายไป ตอนที่ 2 นางอีกพวกหนึ่งเป็นโรคคิพิการน้อย อาการยังไม่หนักหนาวะไร เมื่อโคชาวคึกใจ อาการของโรคก็หายไปด้วยเพราะจิตใจดีขึ้น แต่แทนที่นางผู้นั้นจะดีใจที่หายโรค นางกลับเสียใจเพราะฉิวที่เคยเหลืองก็หายเหลือง เกรงว่ายุพราชจะไม่โปรดจึงเป็นทุกข์ตรมตรอมใจตายไปในที่สุด ความความเป็นจริงแล้วเรื่องเช่นนี้ยอมเป็นไปไม่ได้ แต่ น.บ.ศ. ทรงอดเลี่ยนหญิงสาวทั่ว ๆ ไป ที่ไผ่สูงทะเยอทะยาน อยากรับใหญ่เป็นโต พยายามกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้สำเร็จสมความปรารถนาของตน ถ้าหากคนอื่นเขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คงไม่สามารถเขียนให้ซับซ้อนได้เท่านี้ น.บ.ศ. ทรงสามารถจับจุดที่จะบรรยายให้ผู้อ่านเห็นชัดได้ จุดที่สำคัญในที่นี้คือ ฉิวเหลือง ทรงมีวิญณาการไปว่า ปีส้าเหตุอะไรบางอย่างจะทำให้คนฉิวไม่เหลืองมีฉิวสีเหลืองได้ซึ่งตามปรกติกามี 2 ทาง คือ

1. เหลืองเพราะทาขมิ้น
2. เหลืองเพราะเกิดจากการที่เป็นโรคคิพิการ

วิธีแรกเป็นวิธีที่ทั่วทั่วไปนิยมใช้ คือเมื่อสตรีใดต้องการให้มีฉิวสวยงาม เหลืองคังต้องทา ก็ใช้ขมิ้นทา น.บ.ศ. ทรงเลือกใช้วิธีที่สองมาพรรณนาซึ่งก็เข้ากับเนื้อเรื่องได้ดี และยัง

¹ น.บ.ศ. [กรมหมื่นพิทยาดงกรณ] นิทานของ น.บ.ศ. หน้า 36 "นางฉิวสีลา"

ทำให้มีความขมขื่นแตรกอยู่ด้วย เนื่องจากตามความเป็นจริงแล้ว คนผิวเหลืองที่จะงดงาม
ไฉนต้องเกิดจากธรรมชาติ มิใช่เกิดจากการเป็นโรคผิวหนัง เพราะคนเป็นโรคผิวหนังนั้น
ผิวจะเหลืองซีดเขียว ซึ่งแลดูน่าสงสารมากกว่างามนาคู การที่หญิงที่เป็นโรคผิวหนังคิดเห่อ
เหิมคั่งก้าว จึงเป็นเรื่องสำคัญผิดโดยแท้

ตัวอย่างที่ 6 คัดจากเรื่อง จดหมายจางวางหว่า ตอนที่หนึ่งว่า

ข้าเจ้าไถวาเมื่อข้าพึ่งโกนจุกใหม่ ๆ หลายสิบปีมาแล้ว ไฉนนักเทศน์สำคัญ เทศน์
ธรรมวาทย์ในกัมมหาราช ขอ ๑ ที่แกกกว่าในคืนนั้นข้าเห็นชั้นมากมาย เลยยังไม่ลืม
จนปานนี้ คือแกกล่าวถึงความไม่เที่ยงแห่งสังขาร พุคคลองกันเป็นกอนตามท่านองมหา
ชาติ ยกอุทาหรณ์สักปรกกว่า "ถึงสาว ๆ ที่ว่าสวยสม ไม่เชื่อลองระบายออกมาเถาะ
เหม็น"

นี่เป็นคำพระนุ่งเหลืองห่มเหลืองพูดบนธรรมาสันจริง ๆ ในเวลาเทศน์มหาชาติ ข้ามี
ไฉนสร่งประคินธุระด้อยค่าขึ้นกล่าวหาความเคย คืนนั้นมีคนมีข้อมีศักดิ์ซึ่งอยู่มาก แกจึงกล่าว
แก่เพียงว่า สวยสม เข้าวาธาเทศน์ในสมาคมซึ่งไม่ตองพิถีพิถันด้อยค่า แกว่าสวยศคออก
มาตรง ๆ ที่เดียว ¹

การที่จางวางหว่าเขียนจดหมายฉบับนี้ไปทาลูกเขาเรื่องนี้ให้ฟัง เพราะแกไฉน
มาว่าจดหมายฉบับก่อน ๆ ที่เคยเขียนไปหานายสนธิ์ลูกชายนั้น เมื่อคนอ่านจดหมายเหล่านี้
นี้เข้าก็ขมขื่น จางวางหว่าจึงยกอุทาหรณ์ขึ้นมา เพื่อแสดงให้เห็นว่าการตั้งสวณนั้นไม่จำเป็น
ตองสอนกันโดยตรงเสมอไม่ คนใดควรจะแยกไฉน ตอนใดเป็นเนื้อคำสอน ตอนใดเป็น
ร้ายละเอียดยกข้อย อุทาหรณ์ที่จางวางหว่ายกขึ้นมานั้นจะเห็นว่าตลกขบขันตรงคำที่ภิกษุของคืน
ยกขึ้นมาเทศน์ให้ทุกคนฟังไว้ที่นั่น คือ "ถึงสาว ๆ ที่ว่าสวยสม ไม่เชื่อลองระบายออกมาเถาะ
เหม็น" ที่กล่าววามขมขื่นเพราะเหตุว่าบทที่ภิกษุของคืนจะสอนเรื่องความไม่เป็นแก่นสารของ
สังขารตรง ๆ อย่างที่ภิกษุของคืนสอนเรื่องธรรมอย่างเป็นทางการเป็นงาน ภิกษุของคืนกล่าวนี้กลับ

¹ กรมหมื่นพิทยาดงกรณ จดหมายจางวางหว่า หน้า 100

ยกตัวอย่างที่คนธรรมดาเห็นว่าลกปรกขึ้นมาใช่แหม อีกประการหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้อานเกิด
 อารมณ์ขันก็คือ เมื่ออานแควจะทำได้ถึงเสียงของวิทยุเวลาเทศน์ว่า ปกติเสียงเทศน์
 ต่างจากเสียงพุทธธรรมดา ซึ่งพูดหาย ๆ แต่เสียงพระเทศน์นยามคางควนข้างจะลากเสียง
 ขอความตอนนั้นก็ยิ่งฟังน่าขบขันขึ้น นอกจากนี้ขอความตอนท้ายของตัวอย่างที่ผู้เขียนยกมานี้
 ก็ยิ่งเห็นชัด คือ น.ม.ส. ทรงเป็นกวี เมื่อทรงคิดอะไรก็คิดใหม่สัมผัสรับกันเสมอ จึง
 ทรงคิดว่าถ้า สวดยสม เปลี่ยนเป็น สวดยสค กลอนวรรคต่อไปควรจะเป็นอย่างไร ตอนนี้อาน
 ผู้นั้นไม่มีความรู้ในเรื่องสัมผัสของกลอนเลยก็อาจไม่เห็นชั้น แต่ถาพอจะทราบวาทาเปลี่ยน
 สมเป็น สค แลว คำที่จะนำมาแทนคำว่า ระบายลม ควรจะเป็นคำอะไรจึงจะถูกแบบแผน
 ของกลอนแล้ว ผู้นั้นก็จะเกิดอารมณ์ขัน นี่ก็นับว่าเป็นสำนวนพระนิพนธ์อย่างหนึ่งของ น.ม.ส.
 ทรงกล้านิพนธ์ในสิ่งที่เป็นจริงแม้ผู้นั้นจะไม่กล้าก็ตาม เพราะทรงเห็นว่าไม่เสียหายอะไร

ตัวอย่างที่ 7 ถัดจากเรื่อง "กลองคัน" ในหนังสือประมวลนิทานของ น.ม.ส.
 ตอนชายหนุ่มและหญิงสาวกำลังเดินไปตามทางประตูไปถึงบันได ซึ่งทางนั้นโรยด้วยกรวดปน
 หอย หญิงสาวเกรงว่าจะถูกหอยคม ๆ บาดเท้า ชายหนุ่มได้ฟังก็คิดว่าเธอต้องการให้เขา
 อุบเดิน แต่หญิงสาวปฏิเสธวาทาหมายเพียงว่า อยากให้ชายหนุ่มช่วยหากกระดานมาทอดให้
 เดิน ต่อไปนี้เป็นบทสนทนาของหนุ่มสาว

ชายเจ้า :- "โยนาไวใจเลย ถ้าคุณเหยียบกระดานพลาดคมลงองครักก็จะต้อง
 ความพุง เป็นที่เอาเสียคายที่วิต อนึ่ง การทอดสะพานนั้น คติโบราณทานว่า "ทอดสะพานให้
 นางหนูเดิน นางหนูไม่เดินไปเดินทางเก่า" นี้ทางเก่าก็ไม่มี มีแต่ทางใหม่ซึ่งโรยด้วยหอย
 คมเหมือนมีดโกน ถึงจะเห็นกรวดมากกว่าหอยก็ควรทราบวาทาหอยแอบอยู่ในกรวดมาก กรวด
 บังหอยก็เหมือนเส้นผมบังภูเขานะคุณ"

แม่สาว :- "กรวดกับภูเขาคือเป็นหินด้วยกัน จะเทียบก็พอฟังได้ แต่คุณจะทำเอาหอยกับเส้น
 ผมไปเทียบกันยังงี้"

ชายเจ้า :- "เขาเทียบกันมาแต่บรมบรรพตไม่เคยไปขึ้นรี จึงมันมีผมเก็บตัว-เขา
 จึงเรียกถึงวาทาช่วยยังงี้ละคุณ" ¹

¹ น.ม.ส. [กรมหนังสือพิมพ์] ประมวลนิทานของ น.ม.ส. หน้า 208
 "กลองคัน"

ความซับซ้อนในต้นฉบับที่ความกะฉวนของชายหนุ่มและเหตุผลที่ชายหนุ่มยกขึ้นมาอ้างให้หญิงสาวฟัง น.ม.ส. ทรงมีวิธีที่จะอธิบายสิ่งที่เป็นไปได้ใหญ่เหมือนว่าเป็นไปได้ โดยอาศัยการเปรียบเทียบ ตามปกติผู้ชายไม่เคยทราบมาก่อนว่าเหตุใดจึงเรียกดิ้งว่า อ้ายทอย เพราะร่างกายและคุณลักษณะของดิ้งก็มีผิวคล้ายคลึงกับทอยแต่อย่างใด เมื่อชายหนุ่มกล่าวท้อหยอเพื่อนเสนงม หญิงสาวจึงสงสัย ชายหนุ่มคนนั้นเป็นคนฉลาดพอที่จะเอาตัวรอดจากเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ จึงพยายามหาวิธีที่จะทำให้เสนงมและทอยมาด้วยความสัมพันธ์กันจนในที่สุดหญิงสาว (ชน) ก็แพ้ตัว เขาจึงเรียกดิ้งว่า อ้ายทอย ผู้นั้นจะรู้สึกขื่นขื่น ๆ ที่ทราบอยู่แก่ใจว่า การเปรียบเทียบเช่นนั้นจะไม่ถูกแต่ก็เข่าที่

ตัวอย่างที่ 8 จากเรื่อง นางจินตลีลา ในหนังสือประวณนิทานของ น.ม.ส. กล่าวถึงความงามของผู้หญิงว่า

หญิงที่นายเขี้ยวเห็นสวย นายแดงอาจไม่เห็นสวยเลยก็เป็นไปได้ นางสีดาจึงกล่าวกันว่างามนัยงามหนาแน่น บางคนเห็นว่างามหนายิ่งกว่างามนัย งามหนาในที่นี้หมายความว่างามอวบ ๆ ไม่ใช่งามแฉะเล็กแฉะบาง นางสีดาจึงเคยพูดหาว่าตะโพกสุดเสียดสูง จะเรียกว่าเป็นคำชมกันไม่ได้เป็นอันขาด ส่วนนางมณีโพธิ์นั้นเขาก็กล่าวกันว่างามนัยไรเด่น แต่ใคร ๆ ก็ยอมทรามว่านางมณีโพธิ์โตขวางเกี้ยว ไม่ใช่ลักษณะงามเป็นแน่ แต่ถึงกระนั้นเพราะคนแฉะราคขสเห็นงามทางกัน ทศกัณฐ์ซึ่งคนทั้งหลายยอมทรามว่าโอษฐ์เบี้ยวก็ยิ่งอุทิศคำไปเกี้ยวนางมณีโพธิ์¹

ความซับซ้อนของข้อความนี้ ตอนแรกอยู่ที่คำอุปการะไวยากรณ์ น.ม.ส. ทรงคิดถึงวลี "งามนัยงามหนา" นี้คิดจากความหมายเดิมที่คุ้นหูเข้าใจ คือหมายความรวมกันว่า งามมาก กลัษทรงนึกไปในแง่ของอีกกล่าวทนายว่า งามหนา ในที่นี้หมายถึงงามชนิดอวบ ๆ อวบ ๆ ซึ่งปกติผู้หญิงไม่ชอบความงามชนิดนี้ จึงทรงเห็นว่าไมนาจะเห็นคำชม ควรจะเป็นคำติมากกว่า ตอนตอนที่ผู้เขียนเก็บขัณฑ์ก็... ทศกัณฐ์ซึ่งคนทั้งหลายยอมทรามว่าโอษฐ์เบี้ยว ก็ยิ่งอุทิศคำไปเกี้ยวนางมณีโพธิ์ : ผู้เขียนขุ่นในลักษณะการของทศกัณฐ์และนางมณีโพธิ์ที่เผชิญมาเป็นคู่กัน และขันในคำสัพยอกของคำ เบี้ยวและเกี้ยว ซึ่งอาจจะไม่ใช่พระเจตนาขององคผู้ประพันธ์ก็ได้

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] นิทานของ น.ม.ส. หน้า 34 "นางจินตลีลา"

พระอารมณชั้นของ น.ม.ส. นั้น มีอีกมากและแต่ละชนิดก็ต่างกันไป โดยมากผู้อ่านเห็นชั้นเพราะคิดไม่ถึงว่าผู้นิพนธ์จะทรงนึกไปไกลถึงแง่นั้น ๆ ใด ซึ่งให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่านมาก

4.2 / จำนวนเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย

ลักษณะที่สำคัญเกณฑ์ประการหนึ่งซึ่งมีส่วนช่วยให้บทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ซึ่งที่เป็นรอยแก้วและรอยกรองนาอันมากยิ่งมี คือจำนวนโวหารของพระองค์ในกาบการบรรยายและพรรณนาสิ่งต่าง ๆ เช่น ลักษณะต่าง ๆ ของตัวละคร พระองค์ทรงพรรณนาไว้อย่างชัดเจนจนผู้อ่านสามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง เห็นภาพได้ดี การพรรณนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้คนโดยทั่วไปเข้าใจโดยดีคือโดยตลอดนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ทำใ้ใครไม่ยากนัก เพราะนอกจากผู้แต่ง--จะต้องคำนึงถึงเนื้อความที่มุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจแล้ว ยังต้องคำนึงถึงภาษาที่จะใช้พรรณนาด้วย มิฉะนั้นเรื่องนั้น ๆ จะไม่เหมาะสมเท่าที่ควร เรื่องที่ผู้แต่งบรรยายไปเรื่อย ๆ จนจบเรื่อง แม้อ่านจะเข้าใจเรื่อง แต่อาจไม่สนุกเพลิดเพลินก็ได้ และอาจกล่าวได้ว่าเรื่องนั้น ๆ ปรากฏการศกฺก

ศิลป์ในการพรรณนาหรือบรรยายที่ควีนิยมกันมากชนิดหนึ่ง คือการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย การยกเรื่องหรือสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบเรื่องที่กำลังกล่าวถึงจะช่วยให้เรื่องนั้น ๆ พังงายและคมคายมากขึ้น แต่ผู้แต่งจะต้องเลือกขอเปรียบเทียบที่จะนำมาใช้ ถ้าเลือกไปก็เหมาะที่จะช่วยให้ผู้อ่านรู้สึกสนุก หรือสนใจ อาจกลับทำให้เบื่อหน่ายก็ได้ เราจะไม่พบขอเปรียบเทียบประเภทหลังนี้ในบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. เว้น ขอเปรียบเทียบที่ทรงใช้ เพราะเขาก็มีเนื้อเรื่องเป็นอย่างไร เป็นขออุปมาทั้งาย จึงช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ดีขึ้น ขอสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พระองค์มักจะทรงแบ่งคติข้อคิดไว้ในขอเปรียบเทียบของพระองค์ความเสมอภาคมีโอกาศที่จะทรงทำได้ ขอเปรียบเทียบที่ทรงใช้มีลักษณะแตกต่างกันไป จะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

4.2.1 ขอเปรียบเทียบที่ น.ม.ส. ทรงนำมาใช้ในบทพระนิพนธ์ต่าง ๆ ของพระองค์ บางครั้งก็ทรงอาศัยเนื้อเรื่องหรือลักษณะของตัวละครที่สำคัญ ๆ ในวรรณคดีเด่น ๆ บางเรื่องซึ่งคนโดยทั่วไปรู้จักดี ผลคือ ผู้อ่านสามารถเข้าใจเรื่องได้ชัดเจนโดยผู้แต่งไม่ต้องพรรณนามากเกินไป

ตัวอย่างที่ 1 ในเรื่อง "สิมราชสมบัติ" ตอนที่ น.ม.ส. ทรงพรรณนาถึงลักษณะรูปร่างของตัวละคร ชื่อ บารอนสะเตอร์เมอร์ ซึ่งเป็นตัวผู้ร้ายในเรื่องว่า

บารอนสะเตอร์เมอร์ผู้เป็นคนอายุ 40 เศษ ๆ แต่ผมทำที่จะหงอกอยู่บางส่วนแล้ว
หน้าซึ่งเป็นหน้าอวกก่อนจะเหี่ยวลงไป รูปร่างใหญ่โต ตาลูกแฉะเล็ก เวลาขมคอนจะ
ไปข้างหลอก หยอกไปข้างชู ที่สัจญกมีรอยแผลเป็นเหมือนเกยถูกอาวุธ ทำให้เกา
หน้าเป็นจรรยาถึงขึ้นเป็นอันมาก ¹

โก๋อานวรรณคดีไทยยอมรู้จักจรรยาในฐานะเป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งในเรื่อง
"อิเหนา" ซึ่งเป็นบทละครพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ลักษณะเด่นของจรรยาในเรื่องนี้ คือเป็นคนรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ไม่น่าดูน่าชม ไม่วางจะอยู่
ในอิริยามตใดก็ตาม ดังข้อความตอนที่อิเหนากล่าวถึงจรรยาในครั้งนั้นว่า ฝ่าหนั้นส่งไปให้
นางขุนนางว่า

ในลักษณะนั้นว่าจรรยา	รูปชั่วตัวดำทั้งตักคัสรี
ทรลักษณ์พิกลฉินทรีย์	คูไหนไม่มีจำเริญใจ
เกมานาสิกขงเนตร	สมเพชพิปริศนิวิไสย
เสียงแหบแสมสันเป็นพันไป	รูปร่างขวางกะไรเหมือนยักมมาร
เมื่อยขมเหมือนหลอกหยอกเหมือนชู	ไม่ควรคู่เคียงภักทรสมักรมาน
คังกาวจวาคิชาสาหารณ	บาประมาณหมายหงษ์พงศ์พระยา
แม่แผนคินสิ้นสายที่หึงเซย	อยามีคู่เลยจะกักว
พี่หลอยรอนใจแทนทุกเวลา	ถาวรคณานองจะทองกัน ²

จะเห็นได้ว่าลักษณะของสะเตอร์เมอร์ที่ น.ม.ส. ทรงพรรณนาไว้คล้ายคลึงกับ
ลักษณะของจรรยา การที่ทรงเปรียบเทียบเจนนัทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นภาพได้ดีกว่า

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] สืบราชสมบัติ (พระนคร : คลังวิเทศ
2494) หน้า 32

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อิเหนา (พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา 2498) หน้า 412 - 3

จะบรรยายรูปร่างของสะเก็ดระเบิด ฯลฯ ทั้งนี้ เพราะผู้อ่านมีความรู้สึกประทับใจเกี่ยวกับลักษณะเด่นของจรวดขลุ่ยแล้ว จึงเท่ากับเป็นการช่วยเพิ่มความรู้สึกของผู้อ่านมากยิ่งขึ้น

ตัวอย่างที่ 2 คัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางหว่า" ตอนนายสนธิบุตรชายเขียนจดหมายมาบอกจางวางหว่าว่า เมื่อศึกษาจบแล้วจะเดินทางจากประเทศอังกฤษกลับประเทศไทย โดยการซื้อตั๋วเดินทางอ้อมอเมริกาและญี่ปุ่น เพื่อถือโอกาสศึกษาความรู้การค้าขายและขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศต่าง ๆ ตามรายทาง จางวางหว่าตอบจดหมายของบุตรชายไปว่า ไม่จำเป็นต้องเสียเงินโดยเปล่าประโยชน์ ถ้าจะคิดว่าการเดินทางอ้อมประเทศต่าง ๆ เพื่อทัศนศึกษานั้นเป็นการซุ่มตัว จางวางหว่าคิดว่าไม่แน่ว่าจะเป็นการซุ่มตัวแบบใด และได้ให้ความคิดเกี่ยวกับการซุ่มตัวไว้ดังนี้ คือ

อึ้ง การซุ่มตัวนี้อาจเป็นแค่ได้ 2 ทาง คือซุ่มแล้วอาจมีผิวเนื้อเป็นทองว้างพระสังข์ก็ได้ ซุ่มแล้วกลายเป็นขี้เถ้าไปอย่างท้าวสันนุราชก็ได้¹

พระสังข์และท้าวสันนุราช เป็นตัวละครสำคัญในบทละครเรื่อง "สังข์ทอง" และ "ลาวี" ซึ่งเก็บบทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งสองเรื่องนี้ มีเรื่องการซุ่มตัวแทรกอยู่ แต่ลักษณะและผลของการซุ่มตัวของพระสังข์และท้าวสันนุราชต่างกัน พระสังข์ซุ่มตัวลงไปยังทอง ผลที่ได้รับก็คือทำให้มีรูปร่างงดงาม ผิวเป็นสีทอง ซึ่งภายหลังเมื่อนางรจนางจะเลือกคู่ นางแผลเห็นรูปทองข้างในรูปเงาะ นางก็หลงรัก จึงเสี่ยงพวงมาลัยเลือกเงาะเงาะเป็นพระสวามี ขอความทอนพระสังข์ซุ่มตัวจากบทพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งว่า

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์] จดหมายจางวางหว่า (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อ้ามาตย์เอก พระยาเกษกรรักษา (เจียง โปษะกฤษณะ) ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2502) (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนพิทยการบก 2502) หน้า 65

ลอบลงซบของกบในบ่อทอง
เป็นทองคำธรรมมาภิชากรี
แล้วขึ้นไปบนปราสาทไชย
หยิบขึ้นแฉะเลี้ยงเพงพิศ

ฉิวเป็นนวลจะของผ่องศรี
สมถวิลยินดีคังใจคิด
ที่ไว้รูปเงาะศักดิ์สิทธิ์
ชุกกึกขื่นมาก้อาลัย¹

ท้าวสันนุราชในเรื่อง "คำวี" ต้องการจะซบตัวเพื่อให้ตนเองพุ่งขึ้นเพื่อให้
นางชมทอมจันทร์สุครำรักใคร่ แต่ผลที่ได้รับ ก็ต้องเสียชีวิต ดังจะเห็นได้จากข้อความตอน
ท้าวสันนุราชซบตัว ว่า

เมื่อนั้น
แก่งหยิบเอาพัศปักกระพือ
แล้วเดินเวียนวนบนบริกรรม
ไค้ที่ฉลักท้าวเจ้ากรุงไกร
เห็นม้วยมุกคุดคุดอยู่ในหลุม
ซากศพโหมรสนักยินดี

พระกามสเห็นท้าวเธอเชือดือ
ให้เพลิงฮือสมหวังคังใจ
จึงมีมพิมพำเข้ามาไกล
คะมำชวนลงไปนอ็คคี
เอาพินสุมิสเขาเหมือนเผาผี
ถอยที่สรวลสันต์สำราญใจ²

ในตัวอย่างข้างต้นนี้ น.ม.ส. ทรงนิพนธ์ในนามของจางวางหว่า กลาวเปรียบ
เทียบว่าตานายสนธิ์เดินทางออกมาอเมริกาและญี่ปุ่น แล้วได้ศึกษาการค้าขาย นำมาใช้
ประโยชน์ใดจริง ๆ ก็อาจเปรียบได้กับพระสังฆ แต่ตานายสนธิ์ถือโอกาสในช่วงเวลานั้น
เที่ยวเตร่สนุกสนาน ก็จะต้องเสียเงินทองไปโดยเปล่าประโยชน์ ยิ่งไปกว่านั้นอาจเสียคนไป
ก็ได้ ซึ่งเปรียบได้กับท้าวสันนุราช

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สังข์ทอง (พระนคร : สำนักพิมพ์
กาวหนา 2505) หน้า 79

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คำวีสังข์ศิลป์ชัย (พระนคร :
องคการศาลากรุสภา 2511) หน้า 75 "คำวี"

ตัวอย่างที่ 3 คัดจากเรื่อง "ทางแมว" ในหนังสือ "นิทานของ น.ม.ส." ตอน น.ม.ส. ทรงพรรณนาถึง นายบุญทัต ตัวละครในเรื่องว่ามีคุณลักษณะอย่างไร

นายบุญทัตนั้นที่จริงก็เป็นลูกชาวบ้านนอก แต่ได้เล่าเรียนมาก แกล้งพูดจะดูฉลาด คนใด ก็มิกล้าใคร่ส่งให้ไปเรียนหนังสือที่วัดศาลาปูน นายบุญทัตเรียนจนความรู้คัม โรงเรียนเหมือนหมุ่หลานคัมศาลา . บิดานายบุญทัตตกหนึ่งญาติที่ถูกหมุ่หลานกวณจนของ นิรมิตศาลาใหม่ แขนิรมิตโรงเรียนไม่เป็น เพราะไม่มีอำนาจในกรมศึกษาธิการ จึงต้องให้วิธีย้ายลูกชายให้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ ¹

ผู้อ่านวรรณคดีไทยเรื่อง รามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ย่อมจะรู้จักหมุ่หลานว่า เป็นทหารเอกของพระราม เป็นถึงที่มีความเก่ง กล้าสามารถ ฤทธิเดชมาก ชอบลงมือ คนหนึ่งหมุ่หลานจะไปลงกา เมื่อรบชนะกานต่าง ๆ ของทศกัณฐ์หมดแล้ว ก็เหาะจงที่นิลคีรี เขวาศรมของพระนารทฤๅษี จึงถานถึงกรุงลงกา และขอพักอาศัยอยู่ควยชั่วคราว ฤๅษีจึง-นิมิตศาลาให้ หมุ่หลานใครจะทดลองควาฤๅษีคนนี้จะ มีฤทธิเดชเพียงไร จึงแสร้งนิมิตกายตนให้ใหญ่โตจนคัมศาลา ฤๅษีก็นิมิตศาลาให้ใหญ่ตามตัว เพราะทราบควา หมุ่หลานปรารถนาจะลงมือ คึงข้อความตอนฤๅษีนิมิตศาลาคอนหนึ่งมีอยู่ว่า

เมื่อนั้น	องค์พระอาจารย์ชานกลา
แต่เวียงนิมิตศาลา	กว้างยาวกว่าเกาะจีนทุกที
โศกออก เหาใจควยฤๅษีนั้น	กายมันยิ่งใหญ่ออกกว่าที่
จึงว่าควคควายคิงนี้	กาลี้เจ้าเลห์เป็นพันไป
วันท้าวของมันนี้สู้	มาลองถุญเขาก้เป็นใด
จำจะทารกรรมไไหนหน้าใจ	อายุจัญไรจะไคเห็นฤๅษี
คิดแล้วองค์พระอาจารย์	ก็เขาสูณานสำรวจมจิต
ดาไปกลีสเป็นนิมิต	ควยกมะกิจพระสิทธา ²

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] นิทานของ น.ม.ส. หน้า 2 "ทางแมว"

² พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รามเกียรติ์ เล่ม 1 หน้า 899

น.ม.ส. ทรงเปรียบเทียบบุญที่ถวายคล้ายคลึงกับหลุมานทรงที่ว่า นายบุญที่เรียนหนังสือเก่งจนจบหลักสูตรของโรงเรียน ทางโรงเรียนไม่มีวิชาจะมอบให้นายบุญที่ได้อีก เช่นเดียวกับหลุมาน ที่มีมิตกายใหญ่ขึ้นทุกที ๆ จนกระทั่งศาลาก็เล็กเกินไป ไม่มีที่จะให้อยู่ได้ ส่วนบิดานายบุญที่ก็เปรียบเหมือนฤษีนารท

ตัวอย่างที่ 4 จากเรื่อง "หงส์" ในหนังสือ "ประมวลนิทานของ น.ม.ส." ตอนกล่าวถึงชายหนุ่มสามคนซึ่งเป็นเพื่อนกัน วางแผนการจะไปเที่ยวพักผ่อนโดยทางเรือ กับทสันทนาตอนหนึ่งว่า

คุณนงว่า "เราหาเรือที่กรรเชียงเชื่องหน่อย ทำเอาใบคาคั่งแต่หัวตลอดท้าย ไม่ต้องขึ้นอาเกียนนอนศาลาวัด เหมาะะไหนนอนนั้น ไปทางเหนือตามทางที่มีเรือไฟรับจ้างพ่วงเรือพ่วงไปข้างที่กรรเชียงไปเองบ้างตามสนุกของเรา ให้ออกแรงพอควรจะได้นอนหลับสบาย ๆ "

คุณผิน "ก็แกนอนหลับประมุกุมภักฐ์อยู่แล้ว จะหลับให้สบายอะไรอีกเล่า ถ้านอนหลับไม่สบายก็ยิ่งเช่นนี้แล้ว ถึงเวลาหลับสบายจะได้ขึ้นกองไป 7 กุ้งน้ำกระมัง" ¹

กুমภักฐ์ เป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งในบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ถือเป็นน้องร่วมมารดาของทศกัณฐ์ รามเกียรติ์กับพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องกুমภักฐ์นอนหลับ แก่นับบทรองและบทพากย์พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าสามารถนอนหลับได้เป็นระยะเวลาาน เพราะได้รับพรจากพระพรหมา หลังจากที่ไต่เพียรบำเพ็ญตบะอยู่หลายพันปีร่วมกับทศกัณฐ์และพิเภก ดังมีพระราชาธิบายไว้ใน "ขอเกิดรามเกียรติ์" ตอนหนึ่งว่า

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] ประมวลนิทานของ น.ม.ส. หน้า 77

ครั้นเมื่อถึงเวลาฤกษ์จะขอพรบ้าง พวกทวยเทพพากันมีความวิตก เพราะ
 ฤกษ์นั้นเป็นผู้ที่กำดั่งและฤทธิมาก ทั้งใจสลดตันตันหายเป็นที่สุด เป็นผู้ที่กินจุ
 ซากันเกรงวาทาโคตรไปแล้วจะกำเริบเที่ยวกินใคร ๆ หอบทั้งไทรภพ ทวยเทพจึง
 พูลัดทอนพระพรหมาขออย่าให้ประทานพรพระพรหมากิ่งอยู่ ครั้นจะไม่ประทานก็จะ
 กระไร ๆ อยู่ ทกลงพระสุรัสวดีผู้เป็นแม่เหี้ยพระพรหมา (ไม่ใช่แม่เหี้ยพระอิศวรอย่างที่
 มักเข้าใจกันผิดอยู่) และเป็นเทวีอธิบดีแห่งวาทาจึงเข้าสั่งฤกษ์ว่า ขอให้นอน
 หลับได้พักละหลาย ๆ ปี ¹

ในที่นี้ คุณมนและฤกษ์ มีลักษณะคล้ายคลึงกันตรงที่สามารถนอนหลับได้เป็นระยะ
 เวลานานมาก แม้ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบกับคนข้างจะเกินความจริงอยู่มากก็ตาม แต่ก็
 ใกล้เคียงในคำขวัญใหญ่อันรู้สึกว่าคุณมนนอนหลับนานเหลือเกิน

ตัวอย่างที่ 5 ถัดจากเรื่อง "เรื่องของนักเรียนเมืองอังกฤษ" ตอนที่ น.ม.ส.
 ตามเสด็จพระราชดำเนินไปจนถึงเมืองกอด ก็เสด็จขึ้นจากเรือ ทรงเลือกโคญ่นำทาง
 ชาวเมืองคนหนึ่งจากหายคนทีเสนอตัวเข้าอาสารับใช้ ทรงบรรยายถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

เมื่อเราโคคนำเขานั้น แลเจ้าพวกคนอื่นเห็นท่าจะหากินไม่ได้แล้ว ก็กระจายกัน
 ออกไปพอมีทางให้เราเคียวไปโดยสะดวก ไม่มีคนนั้นขวางคนนั้นขวางอย่างเมื่อแรกขึ้น
 แต่ถึงกระนั้นไม่ว่าเราจะก้าวย่างไปทางไหน ยังมีคนตามกันยี้ครวกับคูอิเหนาเข้าเมือง
 อยู่ข้างจะรู้สึกไม่เป็นสุขแท้ที่ ²

น.ม.ส. ทรงเปรียบพระองค์เองอยู่ในสภาพเดียวกับอิเหนาตอนเข้าเมืองตามเนื้อ
 เรื่องในบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นกษัตริย์ที่มีพระรูป
 โฉมงามมากจนเป็นที่รังเกียจ ครั้นหนึ่งอิเหนาได้รับพระราชบัญชาให้เสด็จไปชวยงานศพ

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บ่อเกิดแห่งงานเกียรติ (พระนคร :
 องค์การคชาของคุรุสภา 2503) หน้า 91 - 2

² กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เรื่องของนักเรียนเมืองอังกฤษ (พระนคร : โรงพิมพ์
 ไทย 2459) หน้า 11

พระอภัยมณีที่เมืองตมโศก ชาวตมโศกชยพราหมณ์ว่าอิเหนาจะเข้าเมืองก็พากันมาชุมนุม
 บารมีกันเนื่องแน่นไปหมด ถึงกอนตอนหนึ่งว่า

บัดนั้น	หญิงชายระบือฤาเื่อง
บาดอกยคูภวไฉนมองเนื่อง	นั่งเนื่องแน่นถนนไปจนวัง
บางกั้วท่าสูงจูงลูกหลาน	ลงจากรานชายผานาถึง
บางลคไม้กำฝานากะรัง	มาแทรกเสียดเบียดมั่งนั่งปน
ที่หญิงปากกล่าก็คำทอ	เพื่อกอนฉลักใส่พิไรบน
ปะชายโคงเงงชมเรงคน	ปากลนปะตะเจงก็เป็นไร
ที่ทางมิ่งโคที่ไหนดมา	จะนั่งคูแต่ตาก็ไม่ได้
ขึ้นเสียงเถียงทะเลาะกันอิงไป	ฮึดฮัดซัดใจเต็มที
ที่เป็นอยู่ใหญ่ก็ห้ามปราม	ขำขอความเอ็นคอบยาจ
มิใช่คนชั่วชานาคีดี	ไม่พอที่จะไม่ให้โกรธา
ครันไคเห็นองค์พระทรงธรรม	งามคังอสิญ์แกหว่า
พิทวงงงไปไม่พริบตา	ทั่วทั้งไฟรฟ้าประจากร
หญิงชายชาวเมืองก็หมอบกราบ	ทุกนายนบัจคมอยู่สดอน
บางรองอำนวยอวยพร	ราษฎรเกษมเปรมปรีดี ¹

4.2.2/ น.ม.ต. ทรงใ้ขอเปรียบเทียบหรือคำอุปมาโดยการยกคำหรือข้อความ
 ใดข้อความหนึ่งขึ้นมากล่าว ซึ่งเดิมมีความหมายหนึ่ง แต่ทรงมิได้นำมาใช้ในความหมาย
 นั้นโดยตรง ทรงนำมาใช้เพียงในแง่เปรียบเทียบ เพื่อจะแน่วว่ามันมีคุณลักษณะคล้ายคลึง
 กับสิ่งที่ทรงต้องการจะเปรียบเทียบเท่านั้น เช่น ทองฟ้าทองแดง คำว่า ทองแดง หมายถึงโลหะ
 ที่มีสีค่อนข้างแดง แต่ในที่นี้เมื่อนำมาใช้กับทองฟ้า เรามิได้หมายถึงทองฟ้าเป็นโลหะสีแดง ๆ

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อธิเนนา หน้า 40

จริง ๆ แต่หมายความว่าเพียงว่า ทองฟ้ามีสีแดงคล้ายคลึงกับสีของทองแดงเท่านั้น ลักษณะการเปรียบเทียบแบบนี้ น.ม.ส. ทรงนิยมใช้มาก จะเห็นได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 ในเรื่อง "สี่ราชสมบัติ" มีข้อความตอน บารอนสเตอร์เมอร์ พูกรับ เฮอร์วี่ เพื่อเกลี้ยกล่อมให้เฮอร์วี่สวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ออสเตรียแลนด์ เจ้านายของท่านว่า ท่านยังไม่รู้จักกษัตริย์ออสเตรียแลนด์ โลกโอบมากไปรู้จักเพราะพระอาการภายนอก ดูเหมือนเป็นเจ้ายกเจาอย่างเสียเต็มที่ แต่พระทัยเป็นทองคำ ใครรู้จักจึงจะทราบ¹

น.ม.ส. ทรงเปรียบเทียบกษัตริย์ออสเตรียแลนด์ว่า ทรงเป็นเจ้านายที่มีพระทัยดี สูงส่ง สมควรแก่การเทิดทูนยกย่องอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับทองซึ่งเป็นโลหะมีค่า เป็นสำนวนเทียบภาษาอังกฤษว่า "a heart of gold"

ตัวอย่างที่ 2 จากเรื่อง "นิทานเก่า ๆ" ในหนังสือ "ประชุมปาฐกถา"

อันที่จริงปาฐกถาวิญญูท่านนายว่าจะไปสนุก แต่ที่แท้จะมีความสุขนั้นเหมือนพืชพรรณที่คนไม่ถนัดที่คืนดี มันถึงออกง่าย มันก็เติบโตเร็ว ที่เปรียบว่าพืชที่คืนดีนั้นหมายความว่าน้ำใจคนพอง ถ้าท่านตั้งใจจะสนุก เตรียมตัวจะสนุก ถึงจะพูดเป็นน้ำยาเย็น ท่านก็อาจสนุกได้²

ผู้ที่เคยกินน้ำยาเย็น จะทราบคำว่า ไม่ร่อย ไม่คอยมีรสชาติ ถ้าจะร่อยก็ทวงกินตอนที่ขม รอน ๆ อยู่ น.ม.ส. ทรงยกน้ำยาเย็นเปรียบกับการพูดในทำนองเนือย ๆ ว่า ย่อมไม่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกสนุกและสนใจได้ก็เหมือนกับน้ำยาเย็นแรงไม่สามารถทำให้ผู้กินร่อยได้

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] สี่ราชสมบัติ หน้า 97

² กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ประชุมปาฐกถา (รวมครั้งที่ 1 พิมพ์เป็นของแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมมารดาเคี่ยม จอมมารดาของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ) (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2469) หน้า 19 "นิทานเก่า ๆ"

ตัวอย่างที่ 3 คัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางหრა" ตอนเมื่อจางวางหრაทราบจากบุตรชายว่าจะซื้อตัวอ้อมอเมริกาและญี่ปุ่น ตอนขากลับเมืองไทย จางวางหრაจึงมีจดหมายไปเตือน ตอนหนึ่งว่า

ตามใจความในจดหมายเขาวงของเจ้าขารวมรวมไคความว่า ถ้าเจ้ากลับทางอ้อมก็เสกกับขุมตัวอีกชั้นหนึ่ง ทำให้วีรสันวรรษของเจ้าผูกมองขึ้น ดังข้าจะขอเปรียบว่าเหมือนกระโจนทองชาวที่ซัดไคที่แล้ว¹

เขาวงในที่นี้หมายถึงเขาวงกต ตามพจนานุกรมให้คำจำกัดความคำว่า "วงกต" ใวว่า

เป็นชื่อภูเขาสูงหนึ่งในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีทางเข้าออกกววนเวียนอาจหลงไค เรียกกันสั้น ว่า เขาวงกตนี้²

เมื่อ น.บ.ส. ทรงนำมาใช้กับจดหมาย จึงเพียงหมายถึงว่าเป็นจดหมายที่ผู้เขียนเขียนวกไปวนมา ไม่เขียนบอกความประสงค์ออกบตรง ๆ ไคแต่ยกลีงนั้นลีงนี้ขึ้นมาอาจเวียน ในเรื่องกวางวางหრაเรียกจดหมายของนายสนธิบุตรชายว่า จดหมายเขาวง เพราะนายสนธิเขียนเล่าขานว่าจะซื้อตัวเคินทางอ้อมกลับอเมริกาและญี่ปุ่นก็เพื่อว่าจะไคคึกิจการค้ำของประเภทต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ในกาชางหนา แต่จางวางหრაไม่เชื่อ กลับลีคว่าเป็นขออ้างของบุตรชายที่อยากจะเจดไคไคเพียงเตรมากกว่า แต่ไม่กลาบอตรง ๆ เพราะเกรงวาจางวางหრაจะไม่อนุญาต

ตัวอย่างที่ 4 คัดจากเรื่อง "ความคิดคุณผล" ในหนังสือพิมพ์วิบูลย์ ตอนหนึ่งว่า

¹ น.บ.ส. [ทรงหมื่นพิทยาลงกรณ] จดหมายจางวางหრა หน้า 65

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ดูตามตัวอักษรของกัณฑ์

คุณฉลาดในชาฟเจาเป็นเยี่ยมสำหรับสับแค้ชกควยถอยค่าของแกในเวลาที่แกจะ
 อวคณลาค เมื่อชาฟเจาต่อสูชกสับแกบางควยวจาว่าของชาฟเจา ถ้าแกเสียที่แก
 ก็ทำเป็นไม่ได้ยินเสีย หรือทำอาการประหนึ่งว่าแกเป็นซาง ถอยค่าเสียคี่ของ
 ชาฟเจาเท่ากับเข้มนเท่านั้น ถ้าชาฟเจาซันเอาเข้มนไปแทงซางก็มีแต่เข้มนจะหักอย่าง
 เดียว.¹

เพียงข้อความไม่กี่บรรทัด น.บ.ส. ก็ทรงสามารถบรรยายใหญ่ผู้นอนเห็นภาพ
 และเข้าใจอุปนิสัยของตัวละคร 2 ตัว คือชาฟเจาและคุณฉลาด เป็นอย่างทีโดยวิธิการ
 เปรียบเทียบอย่างง่าย ๆ ซึ่งทำให้ผู้อ่านรู้สึกสนุกสนาน

4.2.3 น.บ.ส. ทรงเปรียบเทียบโดยการยกสิ่งทีทรงต้องการจะพรรณนามาเทียบ
 กับอีกสิ่งหนึ่งว่า เหมือนหรือคล้ายกัน เช่น

ตัวอย่างที่ 1 คัดจากเรื่อง จดหมายจางวางหว่า: คอบจางวางหว่าเขียน
 จดหมายเล่าใพบุศรฉายฟังถึงเรื่องทีว่า วันหนึ่งมีอาคันตุกะผู้นึงมาหาถึงบาง จางวางหว่า
 ไคพรรณนาถึงลักษณะอาคันตุกะผู้นั้นว่า

ข้ายังไม่เคยรู้จักเจาคณนั้น พิศุรูปโฉมเห็นเป็นกบกลาง เกากกลางใหม่โดยอายุ
 เอมบางโดยความออกไซ ครำกราโกยเครื่องแต่ง กุเสื้อผารุ่งรังเหมือนสับไทรอ
 สีหน้าซีดเหมือนศพ ข้านึกในใจว่าเจาคณนี้ทำผิด เพราะบุคคลไม่มีสีทึเหมือนสับไทรอ
 ก็เหมือนศพพร้อมกันไค²

ตามปกติสับไทรอนั้นมักจะถือกันว่าแต่งตัวควยเสื่อผาเกา ๆ กุรุงรัง ส่วนศพนั้น
 ปกติก็จะมีสีหน้าซีดเพราะโลหิตไม่คีนตามวงจร ผู้ทีเคยเห็นสับไทรอและศพแล้วก็จะเข้าใจ
 ลักษณะของชายคนทีจางวางหว่าพรรณนาไว้ไคไค

¹ น.บ.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] "ความกิลคุณผล" ทวีปัญญา พฤษจิกายบ
 ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2450) ฉบับที่ 32 หน้า 572

² น.บ.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] จดหมายจางวางหว่า หน้า 104

ตัวอย่างที่ 2 ถัดจากเรื่อง "นิทานเวตาล" ตอน น.ม.ส. ทรงพรรณนาถึงความงามของชายองค์หนึ่งของ "ระกรรคฤงชวา"

นางนั้นมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมหงอกเมตสีนิตโลหิต ซึ่งอุ้มผมหอยอยู่ใต้อา
มีผิวซึ่งเขี่ยคอกมลิให้ไคลอาย มีตาเหมือนเนื้อทรายซึ่งระแวงภัย ริมฝีปากเหมือนดอกบัว
พิมพ์ิม กอเหมือนคอกกเขา มือเหมือนสีแห่งทองสังข์ เอวเหมือนแววเสื่อควา
บาทเหมือนดอกบัว พร้อมควยดักขธะนางงามอย่างแขก ¹

น.ม.ส. ทรงยกเอาอวัยวะและส่วนของนางขึ้นมาก่อน แล้วกล่าวถึงที่มีลักษณะ
คล้ายคลึงกับอวัยวะนั้น ๆ จึงเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ เช่น เมื่อจะพรรณนารูปร่าง
หน้าของนางงงามก็ว่าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ก็มองใส่ ขวอนาชม ~~.....~~ แสงของ
ดวงจันทร์ในคืนเพ็ญ เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 3 ถัดจากเรื่อง "ดาวพุกหัส" ในหนังสือพิมพ์ทวีปัญญา

เมื่อนายโถมกับภรรยาจะไปแล้ว กุญชรก็บังตริกตรองเรื่องนี้ต่อไปว่า เมื่อมีภรรยา
คนก่อนนั้น ก็ได้อยูเย็นเป็นสุขกันอยู่เป็น 6 เดือน จึงเกิดวิวาททะเลาะกันขึ้น
ตั้งแต่นั้นไปกุญชรกับภรรยาก็เป็นเช่นสุขทุกข์กับแวว หมดความสุขไปจนภรรยาถึงมก
กรรม กุญชรจึงเกิดไม่มึภรรยาอีกมาจนปานนี้ ²

น.ม.ส. ทรงเปรียบเทียบภรรยาเหมือนสุนัขและแมว ซึ่งตามธรรมชาติสัตว์
ทั้ง 2 ชนิดนี้ มักไม่ถูกกันอยู่รวมกันไม่ได้ ถ้าพบกันเมื่อไรก็จะกัดกันทันที เช่นเดียวกับกุญ
ชรและภรรยาซึ่งทะเลาะกันบ่อย ๆ

4.2.4 น.ม.ส. ทรงนิยมใช้คำชื่อเทียบเคียงเมื่อทรงเปรียบเทียบ ก็ทรงกล่าว
ถึงสิ่ง ๆ หนึ่ง แต่ไม่ได้ใช้ในความหมายดั้งเดิมที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ เมื่อผู้อ่านอ่านแล้วจะ

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยางกรณ] ยุคลางในยุโรปพร้อมด้วยนิทานเวตาล
หน้า 446 "นิทานเวตาล"

² น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยางกรณ] "ดาวพุกหัสเป็นมุล" ทวีปัญญา สิงหาคม
ร.ศ. 125 (ค.ศ. 2450) ฉบับที่ 29 หน้า 342

ทราบทันทีว่า ผู้มีหน้าที่ทรงหมายถึงอะไร เช่น

ตัวอย่างที่ 1 คัดจากเรื่อง "สืบราชสมบัติ" ตอนหนึ่งว่า

เสววิไมรุจะตอบว่ากระไรก็นั่งนิ่งอยู่ คำที่สะเทอระเมอระพูดนั้นก็เช่นเดียวกับที่เสววิ
ได้เคยได้ยินมีคำพูด ว่าอย่างไทย ๆ ว่าจะวาไคเคยได้ยินมาแต่ในกระดงก็เกือบว่าได้¹

ตามประเพณีการเกิดของไทยสมัยโบราณ บิดาบรรดาจะนำเด็กที่เกิดใหม่ ๆ มา
นอนในกระดงซึ่งได้จัดเตรียมไว้พร้อมทั้งเครื่องเรือนเครื่องเขียนและสิ่งต่าง ๆ ตามแต่จะ
นิยม เพื่อเป็นนิมิตอันดีแก่เด็กที่จะเติบโตไปข้างหน้า² ในที่นี้ น.บ.ส. ทรงนำคำ "กระดง"
มาใช้เป็นคำที่เทียบเคียง หมายถึงความเยาว์วัย

ตัวอย่างที่ 2 คัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางหว่า" ตอนจางวางหว่าสอนนาย
สนธิบุตรชายมี ห เป็นก่นมีใจคอกวางขวางเกินตัว เพราะขณะนี้ยังหาเงินเองไม่ได้ว่า

ความประสงค์ที่จะเป็นผู้ใจกว้างขวางกระทำโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนฝูงนั้น เป็นคนเหตุ
ทำให้ที่ทำการในบริษัทนั้นแน่นไปด้วยเสมียนตรีเสมียนโท ราคาตั้งแต่ 30 บาท ไปถึง
40 บาท คนเหล่านี้จะเป็นเสมียนตรีและเสมียนโทอยู่จนหมดหนอดอก ไม่มีของคู่ที่จะเป็น
อะไรต่อไปได้³

หนวดหงอก⁴ ในที่นี้เป็นคำเทียบเคียงที่ น.บ.ส. ทรงใช้แทนความชรา เพราะ
ปกติคนเราจะหนวดหงอกได้ก็ต่อเมื่ออายุล่วงเข้าสู่วัยชราเท่านั้น

ตัวอย่างที่ 3 คัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางหว่า" ตอนจางวางหว่ากล่าวถึง
หญิงประเภทต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้นายสนธิบุตรชายยึดไว้เป็นหลักสำหรับพิจารณาเลือก
หญิงที่จะมาเป็นคู่ครองว่า

¹ น.บ.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] สืบราชสมบัติ หน้า 105

² แดงความรู้ที่ได้มาจาก เสววิไมรุเสก [พระยาอนุমানราชชน] ประเพณี-
เกาของไทย (พระนคร : แพรพิทยา 2500) หน้า 65-6 "ประเพณีเนื่องในการเกิด"

³ น.บ.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] จดหมายจางวางหว่า หน้า 31

⁴ คำนี้ผู้เขียนเคยพบผู้เฒ่าเฒ่า หัวหงอก

หญิงที่พบได้ในเวลาโกรธนั้นร้ายต่อแรงการอยู่ แต่หญิงที่โกรธถืออยู่หนึ่ง ๆ นั้นร้ายกว่าทางประเพณี 1 อาจมองไปถึงตบขยตบขยขามก็เป็นได้ แต่นางประเภทที่ 2 มองอันใดก็กลัวภัยเป็นเหตุ ทำให้เจ้าไม่มีเวลาว่างใจเลย คอยจะสอคุ้งอยู่รำไป เพราะแจะระเบิดขึ้นเมื่อไรก็หาธุได้ไม 1

หญิงที่พบได้ ถ้าจะเปรียบก็ไค้กับดอกไม้ไฟหรือไฟพะเนียง ซึ่งคล้ายกับหญิงที่เวลาโกรธแจ้วในระงับควาโกรธไวภายใน แต่แสดงออกภายนอกหมด ส่วนหญิงที่นิ่งอมกั้นคำกำถันก็เปรียบไค้กับลูกระเบิด ซึ่งอาจจะระเบิดเมื่อไรก็ได้ มีภวะคล้ายกับหญิงที่สามารถระงับความโกรธไวในใจได้ แต่ถาเมื่อไค้ถึงจุดที่นางทนไม่ไค้ อารมณโกรธที่อดแน่นอยู่ก็จจะระเบิดไค้

4.2.5 น.ม.ส. ทรงใช้วิธีการ เปรียบเทียบโดยสมมุติสิ่งที่จะทรงเปรียบ ซึ่งไม่ใช่บุคคลให้เป็นบุคคล มีความสามารถกระทำอาการต่าง ๆ ไค้เหมือนคน เช่น

ตัวอย่างที่ 1 ในเรื่อง "นิทานเวตาล" ตอนโยถีกกล่าวกับพระวิกรมมาถิตย์ ตอนท้ายเรื่องว่า

ข้าแต่พระราชา พระองค์ไค้ทรงกระทำตามสัญญาแล้วโดยทางที่ชอบทุกประการ แลเพราะเหตุที่พระองค์เสด็จมาในที่นี่ พืชของข้าพเจาก็เป็นอันสำเร็จดังหมาย พระอาทิตย์ก็จจะขยับรชามเขาเบื้องวันออกออกอยู่แจ้ว เชิญพระองค์ทรงเคารพพระผู้เป็นเจ้าโดยอัญฐานคประเทศ แลระเกียรคของพระองค์จจะรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป สิทธิทั้งแปด แลนิธิทั้งเก้าจะไค้เป็นรองพระองค์ แลควาจำเริญจะนี่ยืนยาวไปชั่วกาลนาน 2

แมตามความเป็นจริงทางวิทยาศาสตร์ ดวงอาทิตย์คือดวงไปดวงใหญ่ซึ่งส่องแสงสว่างมายังโลก แต่ น.ม.ส. ทรงบรรยายถึงดวงอาทิตย์เหมือนเป็นดวงวิริง ๆ จึงสามารถขยับรชได้ ในกรณีเช่นนี้ถือว่า พระอาทิตย์คือเทพเจ้าองค์หนึ่ง

1 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] จดหมายจางวางทรวา หน้า 93
2 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] มุคกลางในยุโรปพร้อมควานิทานเวตาล หน้า 637 "นิทานเวตาล" ตามสำนวนพากย์อังกฤษของ Richard F. Burton

ตัวอย่างที่ 2 คัดจาก "นิทานเวตาล" ตอนพระยศเกตุทอดพระเนตรเห็นนางงาม
บนถันกล้วยทุกขกางทะเล ก็ถึงกับต้องใจในความงามของนาง พิศดูนางแล้วจึงกรีธบูชาทะเลว่า

ข้าตพระศุภะเป็นคดังแมงมีทั้งหลาย ผู้มีน้ำใจอันลึกซึ้งใครใครไม่อาจหยั่งได้ เพราะเมื่อ
พระองค์ชอนนางนี้ไว้ในทะเล ก็คือชอนนางลึกจะมีไว้มีให้พระวิมลเห็น ข้าพเจ้าขอเอา
พระองค์เป็นที่พึ่ง เพื่อสำเร็จประสงค์ของข้าพเจ้า¹

ลักษณะที่ น.ม.ส. ทรงบรรยายถึงทะเลในที่นี่จะเห็นได้ว่า ทรงบรรยายในฐานะที่
ทะเลหรือพระศุภะเป็นเทพเจ้าที่มีตัวตนองค์หนึ่ง คือมีน้ำใจและสามารถกระทำอะไร ๆ ได้
เช่นเดียวกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เช่น ชอน เป็นตน นอกจากนี้ยังสังเกตได้จากธรรมเนียมที่
พระยศเกตุโหวนของศพระศุภะทวบ คือพระองค์ ถ้าเป็นสิ่งไม่มีชีวิต จงใจเขาเห็นไม่ได้

ตัวอย่างที่ 3 คัดจากเรื่อง "เครื่องฝึกเขนตุลแมนในออกซฟอร์ดและเคมบริช" ตอน
น.บ.ส. ทรงเปรียบเทียบถึงความเก่าแก่ระหว่างมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดและเคมบริช กับ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า

ออกซฟอร์ดและเคมบริชเป็นมหาวิทยาลัยรุ่นเก่าที่สุดในโลก ไม่ใช่เก่าที่สุด แต่เป็นรุ่น
เก่าที่สุด จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ในรุ่นใหม่ที่ที่สุดในโลก ออกซฟอร์ดและเคมบริชเก่า
เพียงไหน แลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใหม่เพียงไหน ท่านอยากทราบเมื่อไรก็เปิดค้นได้
ในหนังสือ แต่มีที่กราบทบางตัวซึ่งอาจเทียบกันได้ ในทางที่หาไม่เคยนึก แลวันก็ไม่เคยนึก
แต่ดูเอาเลขที่ให้ชู้กลั่นนี้ ไม่รู้จะเอาอะไรมาพูดถึงมหาวิทยาลัยของเรายังไม่ด้วยกลิ่น
น้ำนม ทองตรองอยู่นานจึงนึกหาใจความมาพูดได้²

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์] ยุคกลางในยุโรปพร้อมควยนิทานเวตาล
หน้า 607 "นิทานเวตาล" กามสำนวนพากย์อังกฤษของ C. H. Tawney The Uran of Story

² กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เครื่องฝึกเขนตุลแมนในออกซฟอร์ดและเคมบริช (พิมพ์เพื่อ
แจกในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์เอก ชุนกลอมวิชาสาสน (ปลอบ ประคิมฐานนท์)
บิดา ณ. เจริญบรมบรรพตวัศระเศศ โดยรองอำมาตย์ตรี ประวัติ ประคิมฐานนท์ ป.บ.)
(พระนคร : โรงพิมพ์กรีฑงส์ 2476) หน้า 9

ตามปกติมหาวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษา เป็นสิ่งก่อสร้างซึ่งไม่มีวิหะเหมือน มนุษย์ แต่ น.ม.ส. ทรงบรรยายเหมือนกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นเด็กที่ยังไม่โต ยังไม่คนงหรือเพิ่งจะออกเฝ้าไหม ๆ ทำให้ปากยังมีกลิ่นน้ำนมอยู่ แต่ผู้อ่านสามารถเข้าใจ ได้ทันทีว่า ทรงหมายถึงว่า จุฬาลงกรณ์เป็นมหาวิทยาลัยที่เพิ่งตั้งใหม่ ๆ

4.2.6 อุปมาที่ น.ม.ส. ทรงใช้บางครั้งก็โดยการยกตัวอย่างขึ้นมาเปรียบเทียบ กับข้อความที่ทรงต้องการจะบรรยายให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจน เช่น

ตัวอย่างที่ 1 ถัดจาก "จดหมายจางวางท้าว" ทบยจางวางท้าวอธิบายเรื่องการศึกษาให้นายสนกับภรรยาฟังตอนหนึ่งว่า

การที่จะเรียนวิชาใดควรวีไว้ก่อนไม่สำคัญ ขอสำคัญอยู่กับผู้เรียนต่างหาก เปรียบเหมือนแคงกวาจะกองควยน้ำฝรั่งก็โค่ กองควยน้ำกระเทียมก็โค่ เมื่อแคงกวาก็ออย ทั้งสองอย่าง ขอสำคัญคือ แคงกวาที่เอาจกองจะต้องเป็นแคงที่ขังใบเนา ถ้าเนาเสีย แคงจะกองควยน้ำกระเทียมหรือน้ำนมขวลละตำดั่งนั้นก็ไม่เป็นรททั้งนั้น บุคคลที่ขังเนาเสีย วิชาเรียนวิชาก็เหมือนแคงกวาคอง ถ้ามีเสียใจกอนเนาเสียแล้วถึงจะวิชาเรียนควยวีไว้ค มันก็คงไม่เป็นเรื่องทั้งสิ้น¹

น.ม.ส. ทรงเปรียบเทียบการศึกษาวาเหมือนกับแคงกวาคอง โดยทรงยกตัวอย่างการ กองแคงกวาวาจะกองโค่หรือขังใบเนาอยู่กับแคงแคงกวาเอง เช่นเกี่ยวกับการเรียนวิชาการจะเรียนให้โค่ก็ขังอยู่กับผู้เรียน

ตัวอย่างที่ 2 ถัดจาก "จดหมายจางวางท้าว" ตอนหนึ่งว่า

ความเป็นผู้มีสติปัญญาสามารถ หากวาจะเป็นของหีบขี้หน้ให้กันโค่ ถ้าเราขังขี้หน้ให้ คนบางคนไปเป็นเครื่องทำกิน มันเค้นไปทามทางพบหมากคักกันเขา มันหยุดคูเพลินเสีย ประเดี้ยวเดี้ยว สติปัญญาที่คงตกหาย ยามก็คงสูญ คนบางคนไหนขยามมันเปลว ๆ มันก็ จงเก็บหนุตายไปขายเป็นอาหารแมว โก่อทรัพย์¹ กากะฉีก บำชื้อน้ำตาอกกับน้ำค้มแคงคอง

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์] จดหมายจางวางท้าว หน้า 13

ไม่จากนายมาคากการ จนมั่งมีขึ้นทุกชั้น แล้วยังจะทำกรงหับต่อเอาสติปัญญาของคนอื่นไป
เก็บลงยามไว้วางเสียอีก ¹

จะเห็นไควว่า น.ม.ศ. ทรงยกตัวอย่างของบุคคลที่มีปัญญาและไม่ป้ญญามาเปรียบเทียบกัน เพื่อแสดงให้เห็นว่า สติปัญญา เป็นสิ่งที่ใ้กันมิได้ จะตองเกิดจากตัวบุคคลเองเท่านั้น

ตัวอย่างที่ 3 ถัดจากเรื่อง "เหตุใ้ใ้กัเรียนร้ังที่โรงเรียนวชิราวุธ" ในหนังสือ
ผสมผสาน ชุดที่ 3 ตอน น.ม.ศ. ทรงบรรยายว่า เหตุใ้ใ้กัทั่วโลกซึ่งอยู่ห่างกันไม่ถึง
กระเปียด จึงรอนไม่เท่ากัน ทรงยกตัวอย่างเปรียบเทียบว่า

ที่นี้ต่างว่า เกิด 2 คนเอามนาววางห้วกัน ถ้าถูกตร้งก็เจ็บมาก ถ้าถูกแฉะก็ไมค่อย
เจ็บ นั้นแหละเป็นคำอธิบายว่าทำไมบางประเทศรอน บางประเทศหนาว ที่ ๆ รอนนั้น
เพราะพระอาทิตย์ส่องถูกตร้ง ที่หนาวเพราะส่องถูกแฉะ ²

4.2.7 ขอดูปมาที่ น.ม.ศ. ทรงยกขึ้นมาใ้บางครั้งก็ทรงนำมาจากคำข้ญแยะ
หรือคำคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยางแพร่หลายมากอนแล้ว ฉ่าเหตุที่ทรงทำเช่นนี้ ดูเช่ยน
สันนิษฐานว่า เพื่อจะช่วยให้ขอควายที่ทรงต้องการพรรณนา ึ่งคมีน้ำหน้กน่าเช่อดีมากกว่าจะ
กล่าวเพียงลอย ๆ เช่นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 ถัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางหว่า" ตอนจางวางหว่าทอวานาย
สนธิบุตรชายเร่งลงการใ้จ่าย ตอนหนึ่งว่า

¹ น.ม.ศ. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] จดหมายจางวางหว่า หน้า 28

² น.ม.ศ. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] ผสมผสานชุดที่ 3 หน้า 3 "เหตุใ้ใ้กัเรียน
ร้ังที่โรงเรียนวชิราวุธ"

ว่าได้สังเกตเห็นมาแล้ว ว่าเงินประเภทรายจ่ายของเจ้าสูงมีนร่าไป แต่รายงานที่รับจากมิสเตอร์ไวต์ไม่ได้แสดงว่าเจ้าเรียนก็ซื้อตามส่วนที่ลงไปนั้นเลย ถ้าเป็นการของบริษัทลาซายก็ใช้ไม่ได้ เท่ากับออกเช็คที่เป็นเชอร์เอาเงินมาซื้อพริกตำละลายลงในแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออย่างเดียวกันแถวววมเข้มทองมาต้มหมูที่โรงจุกอวบ ไม่มีประโยชน์ตรงไหนเลย¹

คนไทยนิยมเปรียบบุคคลที่ใช้จ่ายเงินสิ้นเปลืองไปโดยไม่มีประโยชน์ว่า เหมือนกับบูกอดูนันตำนำพริกละลายแม่น้ำ คือจะใช้น้ำพริกมากสักเพียงใดก็ไม่สามารถทำให้น้ำในแม่น้ำมีรสเป็นแกงได้เลย ในที่นี้จึงวางท้าวว่าบุกรชายว่าใช้จ่ายเงินสิ้นเปลืองไปในด้านอื่นมาก แทนที่จะให้เกี่ยวกับการศึกษาซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

ตัวอย่างที่ 2 ถัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางท้าว" ตอนจางวางท้าวกล่าวชมการเขียนจดหมายฉบับหนึ่งของนายสนธิ ว่า

ในจดหมายที่เขียนจากยุโรปนี้ เจ้าพุกจากเว้าทวงที่ขึ้นมาก เพราะมีใจความมาก ในจำนวนคำน้อย หากผู้ไหนคาดคะเนเป็นท่งที่มีน้ำท่วมมีผักบุงโทรง เทรงอนางแต่ก่อนไม่²

คำพังเพยที่ น.บ.ศ. ทรงนำมาใช้คือ "พุกเป็นน้ำท่วมผักบุงโทรง เทรง" หมายถึงความว่า พุงน้ำกว้างขวางแต่ผักบุงวันอยู่เพียงนิดหน่อย จางวางท้าวได้เปรียบลักษณะการเป็นจดหมายฉบับก่อน ๆ ของนายสนธิว่าไปถึงจะดังกล่าว ยกเว้นฉบับนี้ตั้งสุดนี้เท่านั้น

ตัวอย่างที่ 3 ถัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางท้าว" ตอนจางวางท้าวพราหมว่าบุกรชาย "ใช้จ่ายเงินสิ้นเปลืองไปโดยล้นเกิน ไม่ใช้การเล่าเรียน เล่น ทำถนนเป็นคนใจคอกว้างขวาง เคียงคูเพ็ดคนผู้ จางวางท้าวจึงตอบจดหมายไปตอบหนึ่งว่า

¹ น.บ.ศ. [กรบทมิฬวิทยาวงกรรณ] จดหมายจางวางท้าว หน้า 24

² เรื่องเดียวกัน หน้า 63

เมื่อเข้าใกล้ความกับเจมาดังข้างบนนี้แล้ว เขาก็คงจะตอบว่าชายังไม่เข้าใจควยใน
โรงเรียนแควตวิฑยาศัยยุโรปมันไม่เหมือนเมืองนี้ เขาทำกันอย่างไรก็ต้องทำไปตามเขา
เขาเมืองตาหลิวทองหลิวตาตาม และเขากรุงโรมต้องทำตามชาวโรมัน หรือเมื่ออยู่ใน
ตำบลซึ่งเขาด้มีไฟกับควยจุมก แลชดุกปากควยทำเป็ญ ก็จะต้องทำไปควยหาย ๆ กับ
เป็นแพชชัน จะไปทำแปลกกับคนอื่นนอยุคนเค็ยวักไมไค¹

ในหนังสือคำพังเพยทั้งที่เป็นของไทยและของต่างประเทศของไทยคือ "เข้าเมือง
ตาหลิวทองหลิวตาตาม" ส่วนของต่างประเทศคือ "เขากรุงโรมต้องทำตามชาวโรมัน"² คำ
พังเพยทั้งสองนี้เรานำมาใช้ในความหมายว่า เมื่ออยู่ถิ่นใดก็ต้องทำตามขนบธรรมเนียมและ
วัฒนธรรมของคนในถิ่นนั้น

4.2.8 ขอรุปรมาอุไมย ที่ น.ม.ส. ทรงใจเปรียบเทียบกับบางครึ่งจะเห็นไควว่า
เนืองควยเหตุอยางเค็ยวักกัน เวลาเปรียบจะทรงยกสิ่งที่มีดกับอะเคเนเห็นชักขึ้นมากอน แลวจึง
นำสิ่งทีต้องการจะพูควมาเทียบว่าเหมือนหรือคคยกัน ผลก็คือ ถ้าผูอนเชอขอควมแรก ก็จ
เชอขอควบหลังควย ส่วนนเปรียบเทียบสนคนนี้อาจตั้งเป็นกระสวนไค ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 คัดจากเรื่อง "นางจันทลีลา" ในหนังสือ "นิทานของ น.ม.ส."
อนอว่าบทยไครับพระราชบัญญัติจากเจรายไทหน้าเก็อกแควไปไทหญิงสาวทัพระนครอง
สวมคค เพื่อพิสูจน์ว่าผูไคเป็นเจาของทีแท้จริง น.ม.ส. ทรงพรรณนาไควตอนหนึ่งว่า

¹ น.ม.ส. [กรมหนังสือพิมพ์] จดหมายจากวางหวำ หน้า 32

² When you are in Rome, do as the Romans do.

มหาอำมาตย์เจี๋ยเกือกแก้วเที่ยวไปตามเรือนในพระนคร จนถึงเรือนที่นางจันทลีดาอยู
นางโทโสรายผู้พี่สาวทั้งสองคนก็เจี๋ยไป ทบหาอำมาตย์หยุดเพื่อกลัวจะไคครองกรรมเงือกแก้ว
นั้นกู แต่ถามบุคคลเอาเตาทะเลงมบรรจุในหอยาบแจงไม่ได้ นางทั้งสองก็บรรจุเตาอง
ในเงือกไม้ไค¹

กระสวนเปรียบเทียบ คือ ฉา..... ก..... ไม้ไค
..... ข..... ก็ไม้ไค

ตัวอย่างที่ 2 คัดจากเรื่อง "จดหมายจางวางหฺร่า" ตอนจางวางหฺร่าเขียนจด
หมายไปสั่งสวนนายสนธิ์หลังจากที่กดับจากประเทศอังกฤษและเข้าทำงานในบริษัทของจาง
วางหฺร่าแล้ววา "ไม่สมควรที่นายสนธิ์จะหิงคำหนีสมุหแสง ซึ่งเป็นนายของผน เพราะนายสนธิ์
เป็นผู้นอยไม่อยู่ในฐานะที่จะทำเจนนันไค จางวางหฺร่าไคเปรียบเทียบไว้ตอนหนึ่งวา

ผลแอปเปิ้ลที่หลนจากผจะลอยขึ้นไปข้างบนไม้ไคควยเหตุไค ความติดลความยอกก็ไม่
ควรลว วาเกอยไปทำผให้ควยเหตุนั้น²

กระสวนเปรียบเทียบ คือ ก..... ควยเหตุไค
..... กิ..... ควยเหตุนั้น

ตัวอย่างที่ 3 คัดจากเรื่อง "พระนลคำฉันท" ตอนพรรณนาถึงนางทงยกับตีเพื่อ
พระยคหนึ่งนางไปวา บางทีความเกรวโศกหมนหมองมาก น.ม.ส. ทรงพรรณนาเปรียบเทียบ
เป็นอินทรีวิเชียรฉันท ตอนหนึ่งวา

เปรียบบัพมี	หลศก็แสงพาด
ซุกคุกคุดคุดจาง	บุษกรก็ถอนโยน
บัพมีบัพมี	มะกระจิกกระจายโคคน
วาววอดคุดคุดโลน	ฉิวเงายเนาคิน

¹ น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยวองกรณ] นิทานของ น.ม.ส. หน้า 51 "นางจันทลีดา"

² น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยวองกรณ] จดหมายจางวางหฺร่า หน้า 77

เกษงามมังงามเคย
พบนองบัวสัวฉินนุ
อุปมาถันนโค
โกปนีว่อง

รสโดยสุกักรีน
เพราะสโรชสลามวง
อุปมัยนโคกรง
ละสัวเพราะผัวจร¹

น.ม.ส. ทรงเปรียบเทียบดอกบัวที่ขึ้นเป็นตมเพราะมีข้างเถรไม่คำจากเขยียน
ย้าตอรากโคนบัว กับ นางมยันทที่เสราหมนหมองเพราะพระสวามีหนีจากไปว่าคล้ายกัน
กัน โดยทรงใช้กระสวนเปรียบเทียบ "อุปมาถันนโค อุปมัยนโค" ปรากฏใน

4.2.9 เมื่อ น.ม.ส. จะทรงบรรยายหรือพรรณนาถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีคุณลักษณะ
อย่างไร เพื่อช่วยให้อรรถาความนั้น ๆ หนักแน่นและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น พระองค์ก็จะทรงยกสิ่ง
อื่น ๆ ที่มีคุณลักษณะรวมที่คล้ายคลึงกันกับสิ่งนั้นขึ้นมาเป็นกลุ่ม แล้วจึงทรงกล่าวรวม ๆ กันไป
เช่น

ตัวอย่างที่ 1 คัดจากเรื่อง "นิทานเวตาล" ตอนนิทานมารดาและพี่ชายของนาง
มธุมาลดี เป็นทฤษในเรื่องการหาภู่ให้นาง น.ม.ส. ทรงยกข้อความเปรียบเทียบเกี่ยวกับ
สตรีตอนหนึ่งว่า

พระราชา 1 หญิง 1 ไม่น้อย 1 ขอมรักนุแฉิ่งที่อยู่ไกล²

ในหนังสือที่ น.ม.ส. กึ่งระหัยจะกล่าวคือ หญิง แก่พระองค์ใดทรงยกพระราชาและ
ไม้น้อยขึ้นมากล่าวควย เพราะปกกัพระราชาเมื่อทรงลนกับว่ามาตย ข้าราชการบริหารคนใด
พระองค์ก็จะคุมหลงเห็นควยและเชื่อคำเพ็ดทูลของผู้นั้นเสมอ ไม่น้อยเมื่อขึ้นอยู่ไกลสิ่งใดก็
จะเกาะพันสิ่งนั้น เช่นเดียวกับผู้หญิงที่มีวิจิใจอ่อนไหวมักจะรักใครชายที่อยู่ใกล้จิตสนิทสนม

1 กรมหมื่นพิทยาลงกรณ พระนอคำฉันท์ หน้า 131
2 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ] บุคคลางในยุโรปพร้อมควยนิทานเวตาล
หน้า 564 "นิทานเวตาล" ตามสำนวนพากย์อังกฤษของ Richard F. Burton
2 คูเปรียบเทียบ เสือยรโกเศศ [พระยาอนุมาเรชาตชน] ทัโยปเทศ (พระนกร :
บรรณาการ 2507) หน้า 120

ค้าย วังเห็นไควา ทั้ง 3 ซึ่งมีลักษณะส่วนคล้ายคลึงกัน คือไม่ค่อยมันลงเป็นตัวของตัวเอง

ตัวอย่างที่ 2 คัดจากเรื่อง "นิทานเวตาลเรื่องที่ 6" ตอนโยคีเห็นทารกถูกมารคา จับโยนเข้ากองไฟใหม่เป็นจุล เนื่องจากร้องไห้ขอมารคาไว้มียอมให้ยกอาหารออกไปตั้งให้ โยคีนั้น มารคาห้ามก็ไม่ฟัง จึงชักใจกระทำดังกล่าว โยคีจึงนำคำโบราณมากล่าววา

พระราชโอง 1 ผู้เยอหยิ่งเพราะมีทรัพย์มาก 1 เด็กอ่อนแอ 1 ทั้งสามนี้ประสงคฺ สิ่งซึ่งไม่อาจใครมาบังคับประสงคฺ 1

สิ่งที่ น.ม.ส. ทรงตั้งพระทัยจะกล่าวคือ เด็กอ่อนแอ แต่ได้ทรงนำพระราชโอง และผู้เยอหยิ่งเพราะมีทรัพย์มากขึ้นมากล่าวด้วย เพราะคุณลักษณะประการหนึ่งของพระราชโอง ผู้เยอหยิ่งเพราะมีทรัพย์มาก และเด็กอ่อนแอที่เหมือนกันก็คือ มักอยากได้สิ่งที่นอกเหนือไปจากสติปัญญาของตนที่จะหามาได้ด้วยตัวเอง

ตัวอย่างที่ 3 คัดจากเรื่อง "นิทานเวตาล" ตอนเดียวกับตัวอย่างที่ 2

พระราชชาย่อมทำลายศัตรูแม่เมื่อกำลังหนี ช่างแม่เพียงกระหมัดแม่เพียงหายใจจรค ก็ยอมนำมาซึ่งความตาย คนโง่บาปแม่กำลังหัวเราะก็อาจทำลายผู้อื่นได้ 2

ในที่นี้ คุณลักษณะร่วมกันของพระราชชาย่าง ช่าง แม่ และคนโง่บาป ก็คือเป็นสิ่งที่คนควร จะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล เพราะสามารถทำร้ายผู้อื่นตลอดเวลา ถ้าถูกทำให้ชักใจ ซึ่งสำคัญในทั้ง 4 นี้คือ คนโง่บาป ในที่นี้หมายถึงมารคาของเด็กทารกผู้นั้น เพราะขณะที่กำลังยกอาหารมาถวาย ผู้ทรงศีล ก็ยังมีใจเหี้ยมโหด ขำบุตรตนเองได้

1 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยางกรณ] บุคคลงในยุโรปพร้อมด้วยนิทานเวตาล หน้า 572 "นิทานเวตาล" ตามสำนวนพากย์อังกฤษของ Richard F. Burton

1 ดูเปรียบเทียบกับ เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุমানราชชน] ทีโปเทศ หน้า 202

2 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยางกรณ] บุคคลงในยุโรปพร้อมด้วยนิทานเวตาล หน้า 572 "นิทานเวตาล" ตามสำนวนพากย์อังกฤษของ Richard F. Burton

2 ดูเปรียบเทียบกับ เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุমানราชชน] ทีโปเทศ หน้า 193

จากตัวอย่างทั้ง ๑ ข้อที่ยกมาข้างบนนี้ ย่อมจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยที่ น.ม.ส. ทรงใช้ในบทพระนิพนธ์ของพระองค์แล้วว่าเป็นอย่างไร ข้อเปรียบเทียบที่ทรงใช้จะเห็นได้ว่า เป็นคนไทยอ่านแล้วสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้ง เพราะทรงใช้แบบไทย ๆ เหมาะแก่กาลเทศะ มีหลายลักษณะซึ่งช่วยมิให้ผู้อ่านเกิดความเบื่อหน่ายได้

นอกจากโวหารใบแจ้งีเปรียบเทียบดังกล่าวแล้ว ยังมีโวหารอื่น ๆ อีกโดยพระนิพนธ์ของพระองค์ ซึ่งลมคาย สลัดซึ่ง ผนวชอ่านครั้งแรก หรือผู้ซึ่งฟังแคะเฝ็น ๆ ถ้ายังไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง แดกตาใดพิจารณาและคิดอย่างละเอียดจะเห็นว่า โวหารดังกล่าวช่วยให้ผู้อ่านนั้น ๆ มีความหมายดีกว่าที่จะกล่าวตรง ๆ เช่น โวหารซึ่งใช้ยกย่องซึ่งฟังแคะเฝ็น ๆ เปรียบกับว่ามีความซัดแย้งกัน แต่เมื่อพิจารณาแล้วจึงเห็นว่าดอยกย่องที่เสมือนจะซัดแย้งกันนั้นเป็นวิธีที่จะเน้นข้อความที่จะพูดให้ชัดเจนนั่น ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 ใบแจ้งี : จดหมายจางวางหว่า : ตอนที่จางวางหว่ากล่าวว่

เพราะฉะนั้นเจ้าจงจำไว้ในหลายกั่มจำสุภาษิตว่า : คนใดครอบงวมงานห่ามาก คนนั้น
ไม่ใคร่ป้งงานห่าหรือไม่ใช่เป็นตะละแบบ : 1

ในที่นี้ โวหารซึ่งเสมือนจะซัดแย้ง คือ
ครอบงวมงานห่ามาก = คนป้งงานห่าน้อย

ตัวอย่างที่ 2 คัดจากเรื่อง : สิบราชสมบัติ : ตอนที่หนึ่งว่า

เมื่อสุธาเปลื้องขากเขาไป : น้ำใจผู้ทศกั้มยิ่งเขายิ่งวัน : 2

ในที่นี้โวหารซึ่งเสมือนจะซัดแย้ง คือ
สุธายิ่งมาก = น้ำใจยิ่งเบา

1 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์] จดหมายจางวางหว่า - หน้า 59

2 น.ม.ส. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์] สิบราชสมบัติ หน้า 131

นอกจากนี้ยังมีโหราประเภทอื่น ๆ อีก เช่น

ตัวอย่างที่ 1 ใน นิตานเวตาคะ ตอนที่ ๑

สิ่งที่หาขึ้นสูงไม่ว่าจะลม สิ่งทั้งหลายในที่ต่างจะสลายไปสิ้น ¹

น.ม.ศ. ทรงทำนายถึง ความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในโลกกว่าไม่มีสิ่งใดจริง ไม่ว่า
สิ่งนั้น ๆ จะสูง ต่ำ ก็ เจว เทาโลกก็ตาม นับว่าเป็น ปรัชญาชีวิตที่เป็นจริง วัลโลว่าโหรา
นี้เป็นประเภทคำคม ปรัชญา

ตัวอย่างที่ 2 ใน นิตานเวตาคะ ตอนที่ ๑

ใครบางไปเคยได้ทุกข์เพราะหญิง เหตุว่าหญิงนี้ผูกใจแข็งไม่ให้ได้อยู่ในคำก็
บังคับไม่ได้ แม้จะบังคับด้วยใจของที่ชอบใจ หรือบังคับด้วยความรู้หรือ บังคับด้วย
ปฏิบัติที่ดีก็ไม่ได้ หรือบังคับด้วยรับทำการให้ได้อย่างดีที่สุด หรือบังคับด้วยพิธีกรรม หรือบังคับด้วย
การจงโทษก็บังคับไม่ได้ทั้งนั้น เพราะหญิงไปรู้จักมีครอบครัว ²

ตัวอย่างนี้ เป็นตัวอย่างโหราแบบของรายละเอียดกว่า เหตุใดคนเราจึงได้รับ
ความทุกข์เพราะหญิง

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ น.ม.ศ. [กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์] ยุคกลางในยุโรป หน้า 610 "นิตานเวตาคะ"

² เรื่องเดียวกัน หน้า 564